

Trond Bergh

Landsorganisasjonen 90 år

Historien som veiviser

I et år hvor Landsorganisasjonen fyller 90 år, ga valget av hovedtema for "Arbeiderhistorie 1989" seg selv. Etter den omfattende markeringen av Arbeiderpartiets 100 års jubileum kan tiden også være inne for å rette mer oppmerksomhet mot fagbevegelsen og dens historie. Dessuten kommer ofte fagbevegelsen noe i bakgrunnen, selv når det er hele arbeiderbevegelsen som er historikernes tema.

Den store gjennomgang og markering av LOs historie må komme når 100-årsmerket passeres i 1999. Men allerede nå bør arbeidet så smått begynne. Årets årbok fra Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek, som også er med og markerer arkivets eget 80-årsjubileum, er ment som et første lille spadestikk foran den nye, brede gjennomgangen av fagbevegelsens historie som nå bør komme. Som det fremgår av bibliotekar Torun Jahnes' bibliografi over LO- og forbundshistorikker, finnes det mye litteratur om norsk fagbevegelse. Men fortsatt er det mange tomrom. Og fremfor alt mangler vi den samlende oversiktsfremstillingen som trekker trådene gjennom hele fagbevegelsens historie.

LOs historie fortjener bindsterke verk. Foreløpig må vi nøye oss med å peke ut enkelte av de spørsmål og problemer som bør være sentrale i en LO-historikk. Et selvfølgelig tema er hva som ligger til grunn for LOs opplagte suksess, og hva som kan forklare at oppslutningen ikke har vært enda sterkere. LOs historie er en fortelling om fremgang og suksess, men også om motgang og stagnasjon. I lange perioder har det buttet imot. De første 5-6 årene var famlende, på 1920-tallet kom et kraftig tilbakeslag, og siden slutten av 1950-tallet har LOs andel av arbeidstakerne gått markant tilbake. De store vekstperiodene var fra 1905 til 1920 og fra midten av 1930-tallet til midten av 1950-tallet.

Problempriodene har tilsynelatende hatt flere og ulike årsaker. Den famlende starten hadde først og fremst sammenheng med uenighet om viktige organisasjonsprinsipper, mens 1920-årenes katastrofale tilbakegang nok skyldes både dårlige økonomiske konjunkturer og den ideologiske strid som da raste i arbeiderbevegelsen. Som kontrast framstår de to store

Motstående side: Formere ved Gamle Foss jernstøperi i Kristiania i 1923.

vekstfasene som utslag av rask industrialisering og langvarig sammenhengende økonomisk fremgang.

Fagbevegelsens store utfordring de siste 30 årene har vært å endre og utvide rekrutteringsgrunnlaget i takt med omstillingene i næringsliv og yrkesstruktur. Oppmerksomheten ble tidlig vendt mot "funksjonærproblemet". Det har ikke manglet på viljeserklæringer. Men mye kan tyde på at den sterke industriarbeidertradisjonen og den langvarige mannsdominansen, som lenge ga LO fremgang og suksess, i det lange løp kom til å hemme evnen til omstilling og fortsatt vekst. Det nære samarbeidet med Arbeiderpartiet er også en slik historisk tradisjon som har hatt stor betydning for fagbevegelsens gjennomslagskraft, men som til tider også har skremt potensielle medlemsforbund fra å slutte seg til LO.

Debatten om organisasjonsstrukturen er et kanskje enda klarere eksempel på at fagbevegelsen har hatt problemer med å følge opp og tilpasse seg et nærings- og arbeidsliv i rask forandring. Den litt snevre fagforbunds- og etatstradisjonen og sentraliseringsskepsisen har vært og er fortsatt en levende realitet. Fagbevegelsen er blitt mer byråkratisert og sentralisert, men ikke mer enn at det fortsatt er rom for sterke lokale og forbundsvise maktsentra. Samtidig med kritikken mot sentraliseringen høres derfor ofte krav om ytterligere styrking av det sentrale LO-apparatet.

En ting er det indre liv og demokrati i fagbevegelsen, en annen og minst like viktig ting er dens bredere samfunnsmessige rolle og betydning. I våre dager føres det en bred og i stor grad kritisk debatt om interesseorganisasjonenes rolle i vårt politiske system og om deres medvirkning i det såkalte korporative forhandlingssystem. Som en av de virkelig store aktørene i de stadig mer uoversiktlige beslutningsprosesser bør LO studeres også ut fra et slikt perspektiv. Noen ser LOs og de store interesseorganisasjonenes makt som en fare for det politiske demokrati, andre understreker deres grunnleggende betydning for fremveksten av det norske demokratiet og for at samfunnsmaskineriet skal kunne fungere effektivt. Historien kan her gi mange interessante svar.

Også fagbevegelsens betydning for den økonomiske og sosiale utvikling er omstridt. Har den virket hemmende eller fremmende på den økonomiske vekst? Hva har den betydd for den sosiale utvikling? Svarene vil utvilsomt variere fra periode til periode - og med øynene som ser. 1920-årene vil bli tolket på en annen måte enn 1950-årene. Uten å foregripe hva historiske detaljstudier kan komme fram til, kan det kanskje

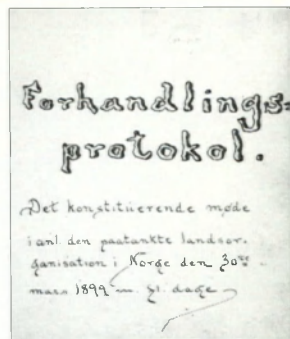
være en fruktbar hypotese å påstå at fagbevegelsens viktigste rolle har vært å kjempe fram en større likhet i det norske samfunn, en likhet preget av både sosial integrering og økonomisk utjevning. Arbeiderbevegelsen har mistet mye av sitt gamle særpreg som en underklasse. I det ligger dens fremste suksess, men også mye av dens problem som organisasjon og bevegelse.

LO og fagbevegelsens historie er en stor og viktig oppgave. Og de historiske analyser og forklaringer vil ikke bare gjøre fortiden mer forståelig. De vil forhåpentlig også være et nyttig redskap i arbeidet med å løse fremtidens utfordringer. Historisk kunnskap gir bedre og dypere forståelse for de prosesser og krefter som former samfunnet og samfunnsutviklingen.

90 år - 12 formenn

Årets årbok innledes med en samling korte karakteristikker av LOs formenn gjennom 90 år (Jens Teigen, fungerende formann noen måneder etter Lians død i 1925, er ikke tatt med). Med unntak av de første 5-6 årene er det slående hvor stabilt lederskapet har vært. Fra 1906 til 1989 har LO i alt hatt bare åtte formenn, med en gjennomsnittlig funksjonstid på drøye ti år. To av formennene, Ole O. Lian og Konrad Nordahl, som begge snart bør få sine biografier skrevet, satt til sammen i 45 år - halve LOs historie. Det kan derfor være gode saklige grunner til å se LOs historie gjennom det lille knippe av formenn som utvilsomt har satt sitt sterke, personlige preg på organisasjonen.

Formannsskissene illustrerer en rekke hovedtrekk og utviklingsprosesser i LOs historie. De forteller f.eks. noe om hvor tyngdepunktet i organisasjonen har ligget, hvilke forbund som har vært de førende. Hvis vi igjen ser bort fra de aller første famlende årene, har noen ganske få forbund hatt et tilnærmet monopol på formannsvervet. Norsk Grafisk Forbund (eller Norsk Centralforening for Boktrykkere, som det opprinnelig het), har hatt to formenn (Ole O. Lian og Olav Hindahl) i til sammen 24 år, Norsk Jern- og Metallarbeiderforbund tre formenn (Halvard Olsen, Konrad Nordahl og Tor Aspengren) i til sammen 43 år. Grafisks dominans kan først og fremst knyttes til en tidlig og høyt utviklet, landsomfattende organisasjonskultur, koblet sammen med sterk fagbevissthet. Jern og Metalls dominans, derimot, må ses i lys av forbundets tallmessige styrke - som det store forbundet av mannlige industriarbeidere. Mer enn noe annet forbund har

LOs første håndskrevne forhandlingsprotokoll blir oppbevart i Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek i Oslo.

Jern og Metall vært retnings- og normgivende i hele den faglige politikk.

De siste par tiårene har andelen av offentlig ansatte i LO økt markant. Kommuneforbundet er nå LOs klart største forbund. Parelius Mentsen, formann fra 1965 til 1969, var organisert i dette forbundet. Men han var i nesten hele sin tid som tillitsmann først og fremst LO-apparatets mann og uten sentrale tillitsverv i eget forbund. Noe av det samme kan sies om Leif Haraldseth, som kom fra Norsk Jernbaneforbund. Noen utpreget topptillitsmann for de offentlig ansatte har ennå ikke inntatt formannsstolen.

I arbeiderbevegelsen har det vært tradisjon at man skal gå gradene. Det har også LO-formennene gjort, men på noe ulike måter. Det har vært en hovedregel at LO-formennene har gått veien om toppvervene i sitt eget forbund. En av de tidligere formennene, Adolf Pedersen, var sågar en tid LO-formann og forbundsformann samtidig. Eksperimentet falt ikke heldig ut. Mentsen og Haraldseth er de klareste unntakene fra denne hovedregelen. Deres karriere er knyttet til LO-apparatet, lokalt og sentralt. Mentsen skiller seg også tydelig ut i formannsrekken som den klart eldste. Han var hele 62 år da han tiltrådte, mens hovedtendensen har vært å velge meget unge formenn. Både Lian, Olsen, Hindahl og Nordahl var rundt 40 år da de gikk til topps. Aller yngst var Joh. Johnsen, som var bare 35 år da han i 1904 rykket opp som formann. En hovedregel, med enkelte unntak, har det også vært at LO-formannen først har tjent en tid som nestformann. Det har imidlertid ikke vært noen regel uten unntak at nestformannen har rykket opp i formannsstillingen.

Opprettelsen av LO markerte et ønske om at fagbevegelsen burde stå mer selvstendig og ikke utelukkende arbeide gjennom Arbeiderpartiet. Men samarbeidet har vært intimt, og LOs formenn har nesten uten unntak også hatt sentrale posisjoner i Arbeiderpartiet, også de (Olsen og Nordahl) som hadde en fortid i Kommunistpartiet. Hans Jensen hadde vært formann i Arbeiderpartiet. Og Lian var gjennom en lengre periode både LO-formann og nestformann i Arbeiderpartiet. Ellers har LO-formennene gjerne vært selvskrevne medlemmer av partiets sentralstyre og utøvet betydelig politisk innflytelse gjennom Samarbeidskomiteen DNA-LO. Tre formenn har vært statsråder i arbeiderpartiregjeringer. Hindahl gikk av som LO-formann for å bli arbeidsminister. Halvorsen var både miljøvernminister og sosialminister og Haraldseth kommunalminister før de ble LO-formenn. Lian og Nordahl

Plakat utgitt til LOs store agitasjonskampanje i 1935.

er de eneste som har sittet på Stortinget, begge mens de samtidig var LO-formenn.

Selv de store og sterke formennene har naturlig nok vært avhengige av sine mange medarbeidere og av politiske og økonomiske rammebetingelser i sin tid. Likevel har enkelte av dem utvilsomt betydd mye for fagbevegelsen og for hele arbeiderbevegelsen. Enkelte trekk trer umiddelbart fram. Av de to store formennene kom Lian til å bety særlig mye som kompromissmaker og balansekunstner i en periode med store spenninger og politiske splittelser i arbeiderbevegelsen. Gjennom Lian ble LO en stabiliserende og samlende kraft som i høy grad bidro til å begrense oppløsningstendensene i bevegelsen. Tradisjonen ble videreført under Olsen, da LO regisserte samlingsprosessen i 1927 mellom Arbeiderpartiet og sosialdemokratene. Fagbevegelsen ble aldri dominert av den ideologiske radikalisme og strid som rev og slet i den politiske del av arbeiderbevegelsen.

Også Nordahl var brobygger og balansekunstner, men på en annen måte. Hans store bidrag var å få fagbevegelsen med på omstillingen til etterkrigsårenes nye "ansvarlighets"- og samarbeidslinje og å sikre oppslutning i organisasjonen og på

Oslo Brannkorpsforening i demonstrasjonstoget 1. mai 1984. De siste par tiårene har andelen av offentlig ansatte i LO økt markant.

arbeidsplassene om den vekst- og produksjonsideologien som Arbeiderpartiet gjorde til sitt varemerke. Denne linjen ble videreført og videreutviklet av hans etterfølgere, noe som ikke minst de siste årenes lønnslover er klare uttrykk for. Også Nordahls forgjenger Hindahl hører med i denne tradisjonen. Det gjør til dels også Olsen, som ble kastet som LO-formann i 1934, da han gikk inn for lovfestede avstemningsregler for LO. Både Olsen og Hindahl var med på å stake ut ny kurs for fagbevegelsen. Likevel er det slående hvor urimelig anonyme de er blitt i historiebøker og oppslagsverker.

Fagbevegelsen var, ikke minst den første tiden, noe langt mer enn en snever interesseorganisasjon. Snarere fungerte den som et "samfunn i samfunnet", hvor økonomisk interessekamp, selvhjelp og en mangfoldig kulturell aktivitet gikk hånd i hånd. Og økonomien dreide seg om noe langt mer enn tariffoppgjør. De mange forsikringskassene er ett eksempel, feriehjemmene et annet. Mye av dette ble etter hvert borte. Men siden slutten av 1960-tallet er bredden og mangfoldet i fagbevegelsens virksomhet igjen blitt mer fremtredende. Mentsen og Aspengren fremstår som de to LO-formenn som her innledet en ny utvikling. Mye av hensikten har vært, som Aspengren sa det, å gjøre LO til en "moderne folkeorganisasjon med medlemmenes totale livssituasjon som arbeidsfelt". Den kollektive hjemforsikring var et av de første store bidragene for å realisere dette målet.

De siste tiårenes LO-formenn har altså vært ledere for en folkebevegelse med et meget bredt engasjement, nasjonalt og internasjonalt. Og i motsetning til tidligere har virksomheten vært langt sterkere styrt av det sentrale LO-apparatet, i takt med den allmenne tendens til både organisatorisk og faglig-politisk sentralisering. Ikke minst bærer det internasjonale engasjement preg av dette. Det er ikke mange viktige samfunnsspørsmål som ikke havner på LO-formannens bord. Etterkrigstidens LO-formenn har fått en langt mer sentral rolle i det norske samfunn enn deres forgjengere, men også en langt mer komplisert og til dels motsetningsfylt rolle. LO har mistet noe av sin gamle identitet og kanskje uten helt å finne seg en ny.